

# Uluslararası İlişkilerde Kuvvet Kullanımı Yasağının Geçerliliği

## Validity of the Prohibition on the Use of Force in International Relations

ORHAN GÖKTEPE<sup>1</sup> 

DOI: [10.47934/tife.11.01.02](https://doi.org/10.47934/tife.11.01.02)

### ÖZ

Devletler sisteminin ortaya çıktığı 1648 Westphalia anlaşmasından bu yana savaş devletlerarasındaki uzlaşmazlık ve çatışmaların bir çözüm yöntemi olarak varlığını korumaktadır. Bununla birlikte uluslararası sorunlarda kuvvet kullanma, taraflar arasındaki problemi çözmekten ziyade ilişkileri zehirleyen bir başka sorun kaynağı olmuştur. Gelişen teknolojiye paralel olarak nükleer, biyolojik ve kimyasal kitlesel imha silahlarının öldürücü gücü sadece insan hayatıyla ilgili endişeleri değil tüm insanlığın ve medeniyetin yok olması tehlikesini ortaya çıkartmıştır. Bu nedenle tarihî süreç içinde gittikçe artan bir şekilde kuvvet kullanımının sınırlanması ve yasaklanması yönünde bir eğilim güçlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda tüm devletlerce kuvvete başvurmayı yasaklayan bir uluslararası düzenleme kabul edilmiş ve bunun denetimi Birleşmiş Milletler (BM) örgütüne bırakılmıştır. Ancak 1945 senesinden bu yana, kuvvet kullanımı mutlak olarak yasaklanmış olmasına rağmen dünyamızda savaşız geçen tek bir yıl bile yaşanmamıştır. Aksine, dünya genelinde savaş ve çatışmalar gittikçe artan bir yükseliş grafiği göstermektedir. Bu durum uluslararası ilişkilerde inkâr edilemez bir çelişkiyi ortaya koymaktadır. Makalede bu çelişkinin temelinde, devletlere tanınan meşru müdafaa hakkının geniş ve farklı yorumlanmasının yattığı vurgulanmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Uluslararası hukuk, Kuvvet kullanma yasağı, Meşru müdafaa.

**Jel Sınıflaması:** F51, F55, K33.

### ABSTRACT

Since the 1648 Westphalia agreement, war has been maintaining its existence as a method of conflicts resolution between states. In parallel with the developing technology, the lethal power of nuclear, biological and chemical weapons of mass destruction raises not only concerns about human life, but also the danger of extinction of all humanity and the civilization. At the end of the Second World War, a new international system has been established which absolutely prohibits the use of force among the states and UN has been tasked to supervise and implement this principle. Nevertheless, since 1945, despite the existence of prohibition of the use of force, there has not been a single year without a war in the world. On the contrary, wars and conflicts around the world show an increasing trend year by year. This article emphasizes that the basis of this contradiction lies in the broad and different interpretation of the right of self-defense granted to the states.

**Keywords:** International law, Prohibition of the use of force, Self-defense.

**Jel Classification:** F51, F55, K33.

1. Öğr. Gör. Dr., İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi  
Meslek Yüksekokulu Adalet Bölümü, İstanbul.  
ORCID: 0000-0002-7582-3736

### SORUMLU YAZAR / CORRESPONDING AUTHOR

Orhan Göktepe,  
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Meslek  
Yüksekokulu Adalet Bölümü, İstanbul.  
E-mail: orhan.goktepe@yeniyuzyil.edu.tr

**BAŞVURU / SUBMITTED:** 01.04.2022  
**REVİZYON TALEBİ /  
REVISION REQUESTED:** 23.05.2022  
**SON REVİZYON /  
LAST REVISION:** -  
**KABUL / ACCEPTED:** 31.05.2022

**Atıf / Citation:** Goktepe, O.(2022). Uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımı yasağının geçerliliği. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi e-Dergi*, 11(1), 15-30, <https://doi.org/10.47934/tife.11.01.02>

## 1. Giriş

Kenneth N. Waltz'a göre, savaş deprem gibidir ve onun kazananı yoktur (Waltz, 2001:2). Daha büyük ve daha zengin kaynaklara sahip olmak hayatta kalmakla, gelişmekle eş anlamlıdır. Kaynakların sınırlı olması hiç şüphesiz rekabeti ve savaşları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle devletler tarihini çatışmalar tarihi olarak ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Her ne kadar yokluk tek başına şiddete sebep olmaz ise de göreceli bir yokluk farkındalığı ve daha iyi bir yaşam beklentisi çatışmanın unsurlarındandır. Umut ettiklerinden daha az kaynağa sahip olan kişi ve gruplar hayal kırıklığı yaşar ve bu durum şiddet tepkisiyle sonuçlanır (Bercovitch ve Jackson, 2009:5). Ayrıca, devletlerin güç ve konum kaybetmeye başlaması, rakiplerin güçlenmesi yahut gelişme için ihtiyaç duyduğu kaynaklara erişiminin engellenmesinin de çatışmaya yol açan nedenler içerisinde yer almaktadır. Yönetimler de egemenlik ve ülke bütünlüğü gibi temel değerleri korumanın yanı sıra önemli menfaatlerin elde edilmesi ve muhafazası için yazılı veya yazılı olmayan kuralların kendilerine meşru kıldığı usul ve yöntemlerle kuvvet kullanımına başvururlar (Waldock, 1982:415).

Ancak kuvvet kullanımı ve savaşlar tarihin hiçbir döneminde insanlığa barış ve huzur getirmemiş, geride yeni düşmanlıklar ve potansiyel çatışma alanları bırakmıştır. Asırlar boyu filozoflar ve yöneticiler savaşı tanımlamaya, sebeplerini araştırmaya ve onu önlemeye yönelik çözümler üzerinde çalışmışlardır. Bazı düşünürler savaşın sebebini insanoğlunun doğası, toplumların karakteri, hükümetlerin çeşidi veya uluslararası toplumun yapısı ile açıklamaya yönelerek, bu modellemelerine göre de çözüm yöntemleri önermişlerdir (Brown ve diğerleri, 1998:XI).

Savaşların nedenini açıklayan en temel yaklaşım Realist Teori savunucuları tarafından dile getirilir. Morgenthau, Waltz ve Gilpin gibi realist düşünürlere göre, savaş uluslararası politikaların kaçınılmaz bir özelliğidir. Uluslararası sistemde güç dağılımındaki değişiklikler zorunlu olarak devletleri barış veya savaş konusunda karar vermeye yöneltir. Thucydides, Atina'nın çok güçlenmesinin Peloponnesian savaşını kaçınılmaz kıldığını iddia eder (Thucydides, 1954:49). Morgenthau, insanın doğasındaki güç kullanma yoluyla hâkimiyet ve avantaj elde etme arzusu ile devletlerin benzer amaçlar için savaşa başvurma eğilimini açıklamaya çalışır. Mücadele ve şiddet unsurlarını içinde barındıran insan doğası, devletleri güçlerini artırmaya, çatışmaya ve savaşa yönelten temel dinamiktir (Morgenthau, 1978:30-32).

Bazen devletin ulusal güvenlik endişeleri veya statü kayıpları barışın korunması arzusunu geçersiz kılabilir. Devletleri harekete geçiren genel motivasyon unsuru, güçlerine göre en geniş etki alanına sahip olarak ulusal menfaatlerini maksimize etmektir. Böylece kendisi gelişmek için ihtiyaç duyduğu kaynaklardan istifade ederken, bu kaynakları kontrol altında tutarak rakiplerinin bunlara ulaşmasını ve güçlenmesini engelleyebilir. Tüm bunlar devletin sahip olduğu silahlı güç ve onun yarattığı caydırıcı etkiyle gerçekleşir (Luard, 1968:34-39).

Hiç şüphesiz uluslararası toplum sürekli olarak anarşi ve çatışma içinde bulunmak istemeyecektir. Toplumsal ortak menfaat, ilişkileri belirleyen kurallar ve anlaşmaların yarattığı statükonun ve güvenlik ortamının devamlılığı yönündedir. Toplumsal yaşam içinde bunu sağlayan yazılı veya yazılı olmayan kurallardır. Hukuk en genel tanımı itibarıyla bir arada yaşamı düzenleyen kurallar bütünü olduğuna göre hiç şüphesiz toplumsal barışın en büyük tehdidi olan kuvvet kullanmayı sınırlamaya yönelik önlemler uluslararası hukukun nüvesini oluşturur. Nasıl ki modern hukuk sistemleri bireylerin kendi hak ve menfaatlerini kendisinin elde etmesini engelleyen kanunlar vasıtasıyla toplumsal barışın gerçekleşmesini amaçlıyorsa, uluslararası hukuk da devletlerin aralarındaki uyuşmazlıkları çözmek için kuvvete başvurmalarına gerek bırakmayan normlar vasıtasıyla çatışmaları önlemeye çalışır. Çünkü karşılıklı güven, iş birliği ve iyi niyet üzerine inşa edilen bir uluslararası düzenin sağlıklı işlemesi çatışma ve savaşların olmadığı bir ortamı gerekli kılmaktadır. Ancak, mevcut durumu belirleyen ve güvence altına alan uluslararası hukuk kurallarını egemen ve eşit devletler üzerinde zorla uygulayacak bir yaptırım gücü bulunmadığından, kuralların bağlayıcılığı da yetersiz kalmaktadır (Luard, 1968:45).

Her çatışma sonrasında savaşın yıkım ve zorluklarıyla karşı karşıya kalan toplumlar ve zaferin yüksek bedelini ödemek zorunda kalan devletler umutlarını uluslararası iş birliğini öngören liberal kural ve kurumlara bağlama ihtiyacı duymuşlardır. Ancak, güçlendikçe diğerlerinden farklılaşan devletlerin menfaatlerine ulaşmak için en kestirme yol olan kuvvete başvurma kolaylığından vazgeçmeleri pek de kolay olmamaktadır. Realizm ve liberalizm arasındaki bu salınımlar nedeniyle, çatışmalara yol açan kuvvet kullanımını sınırlamaya veya yasaklamaya çalışılan liberal yaklaşımların başarılı olduğunu söylemek zordur.

Devletler arasında iş birliği ve karşılıklı menfaatlerin gözetildiği liberal yaklaşımlar bir müddet sonra yerini, çatışma ve güç mücadelesini ön plana çıkaran realist politikalara bırakmaktadır. İşbirliği ve çatışma döngüleri arasında gidip gelen uluslararası ilişkilerin temelinde güçlü devletlerin kuvvete başvurma yoluyla amacını gerçekleştirme kolaylığı yatmaktadır. Günümüzde, ABD'nin açıkça rakip/düşman olarak tanımladığı Rusya ve Çin'le olan ilişkilerinin iş birliğinden ziyade mücadele ve çatışma ekseninde gelişeceğini öngörmek yanlış olmayacaktır. Nitekim bu uzlaşmaz yaklaşımlar Rusya'nın Ukrayna'ya karşı silahlı güç kullanmasına neden olmuş, Avrupa'nın barış ve güvenliği II. Dünya Savaşı'ndan bu yana en büyük tehdit altında kalmıştır. Mevcut nükleer dehşet dengesini göz önünde bulundurduğumuzda bu rekabet ve çatışmanın büyük güçlerin doğrudan müdahil olduğu küresel bir savaşa dönüşmeyeceğini ancak, rekabet bölgelerde bu güçlerin dolaylı olarak kuvvet mücadelesini sürdüreceklerini söylemek mümkündür.

Yaşanan kuvvet kullanımı örneklerinde, bu eylemin uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru bir hakkın kullanımı çerçevesinde gerçekleştirildiği açıklamasını da birlikte duymaktayız. Esasında, bir üst yapı kurumu olan hukuk kurallarının devletler arası ilişkileri tek başına belirlemeye yeterli olmadığı bilinmektedir. Ancak hiçbir devlet eylemleriyle, mevcut kuralları açıkça ihlal eden bir konuma düşmek istememektedir. Bu durumda geriye tek bir seçenek kalmaktadır: uluslararası hukukun kuvvet kullanımıyla ilgili normlarını farklı yorumlayarak, yapılan eylemin meşru bir hakkın kullanımı şeklinde kamuoyuna açıklanması. Her kuvvet kullanımı olayından sonra, kuvvete başvuran devletin benzer bir hukuki gerekçe oluşturma gayreti içinde olduğuna tanıklık ediyoruz.

Bir tarafta hiçbir tereddütte yer bırakmayacak açıklıkta "kuvvet kullanımı yasağı" mevcutken ve bu kuralı en temel ilke kabul eden büyük bir uluslararası örgüt (BM) varlığını sürdürürken, halen kuvvet kullanımı uygulamalarının varlığını sürdürmesi uluslararası toplum içinde endişe ve tereddütlere yol açmaktadır.

Bu makalede; savaşların egemenlik hakkı olarak görüldüğü dönemden kuvvet kullanımı yasağına ulaşan uluslararası süreç kısaca özetlenerek, günümüzde bu yasağın geçerliliğini koruyup korumadığına yönelik tartışmalar ele alınacak ve geleceğe yönelik bir değerlendirme yapılacaktır.

## **2. Kuvvet kullanımı yasağı düşüncesinin tarihî gelişimi**

Savaş, uzun bir süre devletlerin uluslararası ilişkilerde güç kullanımına imkân veren meşru bir hak olarak görülmüştür. Bu nedenle devletlerin egemenlik hakkının bir yansıması olan savaş ilanı yetkisinin sınırlandırılması veya yasaklanması düşüncesi uzunca süre taraftar bulmamıştır. Çünkü güç mücadelesi ve savaş insanlık tarihi boyunca uyuşmazlıkların çözümünde etkili bir yöntem olarak kullanıla gelmektedir. Sınırların genişletilmesi yoluyla ekonomik gücün artırılması devletlerin meşru bir politikası olarak kabul edilmiştir. Clausewitz'e göre savaş, politikanın başka araçlarla devamından başka bir şey değildir (Clausewitz, 1975:64).

Ancak bilimsel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak her savaş bir öncekinden daha yıkıcı, daha maliyetli hale gelmektedir. Savaşlar sadece tarafların orduları arasında bir zafer kazanma mücadelesi olmaktan çıkmış, şehirler, sivil halk, su-gıda-enerji kaynakları, doğa ve çevre bunun olumsuzluklarından fazlasıyla etkilenir hale gelmiştir. Eski dönemlerde savaş zayıfları sadece ordular ve askerlerle sınırlı iken

günümüz muharebelerinde daha korumasız ve kırılğan durumda olan sivil halkın can kayıpları kat be kat fazla olmaktadır. 1900'lerde çatışmalarda sivil ölümlerin oranı %5 iken, son 30 yılda sivil ölümlerin oranı %90'lara ulaşmıştır (Seybolt, Aronson ve Fischhoff, 2013:Part-VI).

İnsanlığın savaşların yıkıcı etkilerinden nasıl korunabileceği konusu yüzyıllar boyunca filozofları ve devlet adamlarını meşgul etmiştir. Savaşın nedenleri ve doğasını anlayarak onu önleme ve barış şansını artırma gayretleri antik çağlara kadar dayanmaktadır. 11. yüzyılda Dante, Hristiyan uluslar arasında oluşturulacak bir birliğin savaşları önleyeceğini görüşünü ileri sürüyordu. Fransız hukukçu ve düşünür Pierre Dubois 1306 yılında yayınladığı kitabında, Avrupalı prenslerden oluşan bir danışma kurulunun barışı koruyup savaşları önleyebileceğini açıklıyordu. Fransız yazar Charles Irene Castel de Saint Pierre (1658-1743), bir uluslararası teşkilat (Avrupa Konfederasyonu) vasıtasıyla Avrupa'da savaşların önlenebileceğini öngörüyordu. Onun bu düşüncesi Fransız filozof Jean Jacques Rousseau'yu da etkileyerek 1761 yılında "ebedi barış" (Perpetual Peace) kitabını yazmaya yönlendirdi. Alman filozof Immanuel Kant (1724-1804), İngiliz hukukçu Jeremy Bentham (1748-1832) benzer önerilerle, Avrupalı uluslar arasında yapılacak devamlı bir anlaşma, askerî kuvvetlerin azaltılması ve uzlaşmazlıkları çözümlenecek bir mahkeme vasıtasıyla savaşların önlenebileceği ifade ediyorlardı (Ackermann, 1999:74).

Savaşları ortadan kaldırma ve kuvvet kullanımının sınırlandırılması ideali her ne kadar insani ve felsefi açıdan benimsenmiş olsa da, bunun uluslararası hukukun bir normu haline dönüşmesi 20. yüzyıla kadar gerçekleşmedi. Çünkü egemen ve eşit devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların yer aldığı uluslararası hukuk, devletlerin iç hukuk düzenindeki gibi işlememektedir. Orada zorunlu bir yargı ve bu kuralları cebren uygulayan bir polis gücü yoktur. Bu nedenle kuvvete başvurup başvurmamak, sadece devletin kendi iç değerlendirmesine göre uğradığı haksızlığın giderilmesi inancına dayanır (Yamaner, 2007:5-6). Bir başka ifadeyle, uluslararası hukukun tek başına savaşları önleyeceğini iddia etmek zordur çünkü savaş ilanı tamamen devletlerin aldığı politik kararlara dayanır. Bununla birlikte, devletlerin kuvvet kullanımını meşrulaştırmak için eylemlerinin uluslararası hukuka uygunluğu iddiası içinde olduklarını görmekteyiz (Heselhaus, t.y: 3).

Devletlerin barış içinde yaşaması, en azından savaşın acılarını azaltmaya yönelik uyulması gereken kuralların oluşturulması yönündeki somut girişimleri 1899-1907 Lahey Barış Konferansları'na dayandırmak doğru olacaktır. Lahey konferansları ve neticesinde oluşan sözleşmeler savaş hukukunun yazılı kaynaklarını oluşturduğu gibi, daha sonra bu gayretlerin devamı niteliğindeki Cenevre Sözleşmeleri'ne de temel teşkil etmiştir. Yaklaşık 16 milyon insanın hayatını kaybettiği I. Dünya Savaşı sonunda, benzer acı ve felaketleri tekrar yaşamamak için alınması gereken önlemler konusu öncelik kazanmıştır. Hiç şüphesiz galip devletlerin Versay Antlaşması sonunda elde ettikleri kazanımların korunmasına imkân sağlayacak uluslararası bir teşkilata da ihtiyaç duyulmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı'na tepki olarak 1920'de kurulan Milletler Cemiyeti savaşa başvurmayı sınırlayan bir kolektif güvenlik sistemi oluşturmayı amaçlamıştı. Teşkilat üyeleri, uluslararası hukuk kurallarına uyma, barış ve güvenliği sağlamak için savaşa başvurmama konusunda bazı yükümlülükler altına giriyorlardı. Cemiyetin kurucu antlaşması devletlerin savaşa başvurmasını yasaklamıyor ancak, getirdiği yeni düzenlemeler devletlerin savaş ilanından önce uymaları zorunlu bazı kuralları belirliyordu. Misaka göre cemiyete üye devletler, aralarındaki uyuşmazlığı öncelikle hakem, yargısal yollar yahut arabuluculuk yöntemleriyle çözmeye çalışacaklar, şayet burada başarılı olunmazsa taraflar konuyu cemiyet konseyi marifetiyle sonuçlandırmayı deneyeceklerdi. Tüm bu sürece rağmen uyuşmazlık giderilemez ise taraf devletler ancak, Konsey raporundan itibaren üç aylık moratoryum süresinin sonunda savaşa başvurabileceklerdi (Gündüz, 2000:39). Bu prosedürün ihlali durumunda Milletler Cemiyeti saldırgan karşı müşterek zorlayıcı tedbirleri uygulayabilecekti. Ancak gerek ABD'nin örgüte üye olmaması, gerekse Sovyetler Birliği, Almanya, İtalya ve Japonya'nın kısa süren üyelikleri teşkilatın yeterince güçlü olmasına imkân vermediğinden öngörülen amaçlar gerçekleştirilemedi. Savaş sonu oluşturulmaya çalışılan yeni uluslararası düzen sadece Milletler Cemiyetiyle sınırlı kalmamış, Daimi Adalet Divanının kurulması,

silahsızlanma konferansları, Locarno Antlaşması ve Briand-Kellog paktı gibi bir dizi girişimler de gerçekleştirilmiştir.

Bu konudaki uluslararası anlaşmalardan en dikkati çeken Briand-Kellog paktıdır. 1928 yılında imzalanan Briand-Kellog anlaşması ilk defa devletlerin savaşa başvurmasını yasaklıyordu. Anlaşmaya taraf devletler, uluslararası uyuşmazlıkların çözümü için iç politikalarının bir vasıtası olarak savaşa başvurmayı reddediyorlardı. Ancak, Briand-Kellog anlaşması devletlerin kuvvete başvurmama konusunda bir iyiniyet girişimi olarak görülebilir. Çünkü anlaşmada, bu kuralın ihlali durumunda herhangi bir yaptırım öngörülmemiştir.

Tüm bu gelişmelere ve girişimlere rağmen, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin üzerinden henüz 20 yıl geçmişken, dünya ikinci ve daha büyük, daha yıkıcı bir savaşa girmişti. İkinci Dünya Savaşı sonunda oluşturulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı, daha önceki hatalardan alınan dersler ışığında kolektif güvenlik sistemi içinde gelecekteki savaşları önlemeyi amaçlamıştır. Örgüt bu maksatla, devletler arasındaki anlaşmazlıkların uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmeyecek bir şekilde, BM sistemi içinde ve kuvvet kullanılmadan çözümünü esas almaktadır. Bu bağlamdan hareketle, BM'nin çatısı altında kurulan yeni düzen, üye devletlerin egemen eşitliği ilkesine ve aralarında kuvvet kullanımı yasağına dayanmaktadır. BM'ye üye devletler, kuvvet kullanma tehdidi ve kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınma yükümlülüğü altındadırlar. Bu yönüyle BM Şartı madde-2/4, uluslararası sistemde ilk defa devletlerin güç kullanımına yasak getiren çok önemli bir maddedir. Bu maddeye göre; "tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerekse BM'nin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidinde ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar." Bu yasaklamalar sadece bir iyi niyet temennisi olarak kalmamış aynı zamanda BM örgütüne uygulanacak zorlayıcı önlemlerle güvence altına alınmıştır. BM Şartı ayrıca, devletler arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl yollardan çözümü zorunluluğunu getirmektedir. BM teşkilatının kurucu liderleri ve teorisyenleri, anlaşmazlığın türü ne olursa olsun barışçı yolları samimiyetle izleyen tarafların savaşa gerek kalmaksızın mutlaka hakkaniyet ve adalete uygun bir çözüme kavuşabilecekleri inancını taşıyorlardı.

Ancak savaş esnasında ortak düşmanın mağlup edilmesi için müttefik devletler arasındaki iyi niyet ve iş birliği gayretleri zaferi müteakiben yerini rekabet ve çatışmalara bırakmıştır. Soğuk savaşın kutuplaşma gölgesinde oluşan doğu-batı blokları, örgüt anlaşmada yer alan temel kuralları iyi niyet ve dürüstlük çerçevesinde uygulamaktan ziyade kavramların anlamları üzerinde karmaşık tartışmalara girerek onları etkisizleştirmeye yönelmiştir. Her ne kadar bu kavramların hukuki ve siyasi yorumları Uluslararası Adalet Divanı tarafından ve BM Genel Kurul görüşmelerinde yapılmaya çalışılmış ise de bağlayıcılığı olmayan ve tavsiye niteliği taşıyan bu kararlar yeterince etkili olamamıştır. Adalet Divanı kararları ise sadece mahkemenin ele aldığı somut uyuşmazlıkla sınırlı olup, bu karardaki hükümlerin kıyasen diğer uyuşmazlıklara uygulanması mümkün değildir.

Kavramların belirsizliği konusunda doktrinde yer alan iki temel örnekten bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki; BM Genel Kurulu tarafından 1970 yılında kabul edilmiş olan devletler arasında dostça ilişkiler ve iş birliği konularında uluslararası hukuk ilkeleri deklarasyonudur. Bildirge, savaş ilan edilsin veya edilmesin hangi tür eylemlerin kuvvet kullanımı olarak değerlendirilebileceğine ışık tutmaktadır. Bildirgeye göre; savaş propagandası, sınırların ihlali, silahsızlandırılmış alanlar ve özel rejimlere tabi bölgelerin statü değişiklikleri, güç kullanımına karşı yapılan misillemeler, bir başka devlette terörist eylemleri veya sivil karışıklıkları organize etmek, kışkırtmak, yardım etmek yahut bunlara iştirak etmek, kuvvet kullanarak veya tehdit yoluyla elde edilen toprak kazanımları kuvvet kullanımı olarak kabul edilmektedir (BM Bildirgesi, 1970).

Bir diğer hukuki yorum örneği, kuvvet kullanımı ve buna karşı meşru müdafaa hakkının nasıl yorumlanabileceğine dair Uluslararası Adalet Divanının ele aldığı Nikaragua davasıdır. Divan, ABD'nin

Nikaragua'daki rejim karşıtı kontra güçlerine yardım ve destekte bulunduğunu belirterek bu eylemlerden dolayı ABD'yi sorumlu tutmuştur. Divan bu kararında, ABD'nin kontralara sağladığı desteğin silahlı saldırı kapsamında olup olmadığını da incelemiş ancak, yapılan yardımın Nikaragua hükümetine meşru müdafaa hakkı verecek boyutta olmadığını hükmetmiştir. Divan bu tür eylemlerin silahlı saldırı değil, başka bir devletin iç işlerine müdahale olarak kabul edilebileceğine karar vermiştir.

BM anlaşması kendisinden önceki diğer uluslararası anlaşmalarla mukayese edildiğinde, "savaşa başvurma yasağını" daha net ve kapsamlı bir şekilde ifade etmesinin yanı sıra ihlallere karşı caydırıcı yaptırımları içermesi yönünden bariz bir farklılık göstermektedir. Örneğin BM Şartında kuvvet kullanımı anlamında "barışın tehdidi", "barışın ihlali", "saldırganlık eylemi", "silahlı saldırı" veya "saldırı" gibi kavramları da kapsamına almaktadır. Esasında bu yasak, bir devletin başka bir devlete karşı her türlü silah kullanımını içermektedir.

Anlaşma, kullanılacak silahlı gücün seviyesi konusunda herhangi bir kriter öngörmemektedir. Dolayısıyla, küçük sınır ihlalleri dahi bu yasak kapsamına girmektedir. Örgütün kuruluş aşamasındaki çalışmalarda "kuvvet kullanımı" kavramını sadece askeri anlamda değil, daha da geniş kapsamda ele alma gayretleri de görülmüştür. 1945 San Francisco Konferansı'nda, Brezilya tarafından kuvvet kullanımının kapsamı politik ve ekonomik baskıları da kapsayacak şekilde genişletilmek istenirse de, bu teklif kabul edilmemiştir (The use of non-violent coercion, 1974:995-997). Daha sonra benzer bir düşünce BM Genel Kurulu "dostça ilişkiler bildirisinde" ele alınmış, başka bir devlete karşı girişilecek politik ve ekonomik baskıların kuvvet kullanma kapsamında değil, bir başka devletin iç işlerine müdahale etmeme prensibi kapsamında değerlendirilmesinin daha uygun olacağı öngörülmüştür. Hiç şüphesiz, gelişen teknolojik imkânlarla paralel olarak saldırı kavramını sadece bir devletin diğer devlete silahlı kuvvet kullanmasıyla sınırlı tutmak doğru olmayacaktır. Günümüzde devlet dışı aktörlerin, terör gruplarının, paralı askerlerin yahut siber saldırıların da bir ülkenin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığını ciddi boyutlarda tehlikeye düşürdüğünü söylemek mümkündür.

### **3. Kuvvet kullanımı yasağının istisnaları**

Hukukta suç olarak tanımlanan fiiller bazı sebeplerden dolayı hukuka aykırı olma özelliğini yitirir ve herhangi bir cezai yaptırıma maruz tutulmaz. Yasaklanmış bir eylemi meşru ve kabul edilebilir hale getiren başka bir kuralın varlığına hukuka uygunluk veya haklılık sebepleri denilmektedir. Olayda haklılık sebeplerinin varlığı, eylemi suç olmaktan çıkararak en önemli unsurdur. BM anlaşması; üye ülkelerin uluslararası ilişkilerde karşılaştıkları sorunların çözümünde kesinlikle kuvvet kullanımına başvurulmasını yasaklamaktadır (madde.2/4). Ancak BM Şartında, bu yasağı hukuka uygun hale getiren iki açık istisnanın varlığından da söz edilmektedir. Bunlardan ilki, BM Şartı madde.42'de yer alan Güvenlik Konseyi kararı ile kuvvet kullanılmasıdır. BM Anlaşması Bölüm-VII, uluslararası barış ve güvenliğin kolektif güvenlik kapsamında korunması ve yeniden tesisi için sadece Güvenlik Konseyi'ne kuvvet kullanma yetkisi vermektedir. İkincisi ise madde.51'de belirtilen "meşru müdafaa" halidir.

Bu istisnalar bize şunu göstermektedir ki kuvvet kullanımı, yasaklansın veya yasaklanmasın halen etkili ve nihai bir uyumsuzluk çözüm enstrümanıdır. Anlaşmada kuvvet kullanımının istisnalarına yer veriliyor olması, kuvvet faktörünün yarattığı bu tartışılmaz sonucu teyit eden en önemli kanıttır. Ayrıca meşru müdafaa durumunu daha geniş yorumlayarak geliştirilen bazı konsept ve doktrinler de kuvvet kullanımına meşruluk kazandırma yönündeki arayışların bir sonucudur.

### **4. BM Güvenlik Konseyi'nin kuvvet kullanımı yetkisi**

BM Anlaşması Bölüm-VII; barışın tehdidi, bozulması veya saldırı eylemi durumunda alınacak önlemler konusunda Güvenlik Konseyi'ni yetkilendirmektedir. Madde-39'da belirtildiği üzere; Güvenlik Konseyi öncelikle uluslararası barışın tehdit edildiğini, barışın bozulduğunu veya barışa karşı bir saldırı eyleminde bulunduğunu tespit edecek, daha sonra bu saldırganlığın kimin tarafından gerçekleştirildiğini

belirleyecektir. Böyle bir durumda Güvenlik Konseyi, BM Anlaşması m.41 ve m.42 hükümleri kapsamında ne gibi tedbirlere başvuracağına karar verecektir. Konsey tedrici bir yaklaşımla öncelikle silahlı kuvvet kullanımını içermeyen önlemleri yürürlüğe sokarak uluslararası barış ve güvenliğin yeniden tesisini sağlamaya çalışacaktır. Madde-41'de belirtilen önlemler; ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle veya bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilecektir. BM Anlaşması madde 2/5 gereğince; üye devletler örgütün giriştiği tüm eylemlere yardımcı olmayı taahhüt ettikleri gibi, Güvenlik Konseyince aleyhine önleme veya zorlama tedbirlerine karar verilen saldırgan devlete yardım etmekten kaçınırlar. Bu nedenle Konsey teşkilatın tüm üyelerini alinan bu önlemlere uymaya çağırır. Böylece saldırgan karşı sadece hedef devlet değil tüm üye devletler kolektif güvenlik kapsamında karşı durma yükümlülüğü altına girdiğinden sistemin caydırıcılığı çok daha yüksektir.

Güvenlik Konseyi, madde-41'de alınan bu önlemlerin yetersiz kaldığına kanaat getirirse uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden tesisi için hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla gerekli gördüğü her türlü girişimde bulunmaya yetkilidir. Bu girişimler; kuvvet gösterisi, abluka ve BM üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetleriyle yapılacak askeri kuvvet kullanılmasını da içerebilir. Ancak bunun için Güvenlik Konseyi; barışın tehdit edildiğini, barışın bozulduğunu veya barışa yönelik bir saldırı olduğunu tespit edecek, saldırgan tarafı tespit ettikten sonra uygulanacak zorlayıcı tedbirlere karar verecektir. Görüleceği üzere, Güvenlik Konseyinin Bölüm-VII kapsamındaki yetkileri oldukça geniş ve etkilidir (Bozkurt, 2012:315).

Güvenlik Konseyi bu konulardaki tespit ve tedbirleri belirlemek için gerektiğinde araştırma ve soruşturma komisyonları teşkil edebilmektedir. Barışa yönelik bir saldırı eylemini tanımlamak için daha somut kriterleri, 14 Aralık 1974 tarihli Genel Kurul kararında görmekteyiz. Saldırı kabul edilen eylemlerin net bir biçimde açığa kavuşturulması hem Güvenlik Konseyi'nin Bölüm-VII kapsamında alacağı önlemlere imkân sağlamakta hem de meşru müdafaa hakkının kullanılmasına yasal bir zemin hazırlamaktadır. Belirtilen Genel Kurul kararına göre:

- a. Bir devlet ülkesinin bir başka devletin silahlı kuvvetleriyle istilası ya da saldırıya uğraması yahut bu saldırı sonucunda geçici bile olsa, bir askeri işgal veya bir devlet ülkesini kuvvet kullanarak kendi ülkesine katması,
- b. Bir devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devletin ülkesini bombardıman etmesi ya da her türlü silah kullanması,
- c. Bir devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devletin kıyılarını veya limanlarını abluka altına alması,
- d. Bir devletin silahlı kuvvetlerinin bir başka devletin kara, hava, deniz kuvvetlerine veya sivil uçaklarına, ticaret gemilerine saldırması,
- e. Bir devletin ülkesinde iradesine dayanarak bulunan bir başka devlet silahlı kuvvetlerinin anlaşma şartlarına aykırı olarak kullanılması veya süresi bitmesine rağmen o devlet ülkesini terk etmemesi,
- f. Ülkesini bir başka devletin faydalanmasına sunan devletin topraklarının diğer devlet tarafından üçüncü bir ülkeye karşı saldırı fiili için kullanılması,
- g. Bir devletçe veya bu devlet adına bir başka devlete karşı silahlı gruplar, düzensiz kuvvetler ya da paralı askerler gönderilerek yukarıdaki eylemlerde veya bunlara katkıda bulunulması, gibi eylemler savaş ilanında bulunulmasa dahi saldırı olarak değerlendirilecektir.

Dikkat edileceği üzere, yukarıdaki açıklamaların her birinde, meşru müdafaa hakkını belirleyen düşmanca fiili bir güç kullanmanın maddi olgu örnekleri ortaya konulmaktadır.

Ancak, BM'nin harekete geçmesi için düşmanca bir saldırının maddi olgularıyla tespiti tek başına yeterli olmamaktadır. BM Anlaşmasına göre Güvenlik Konseyi'nin Bölüm-VII kapsamında kuvvet kullanımı

kararı almasının bazı koşulları bulunmaktadır. Bunun için konseyin on beş üyesinin en az dokuzunun karar lehinde olumlu oy kullanması gerekmektedir. Ayrıca daimi üyelerin (ABD, İngiltere, Çin, Fransa, Rusya) karar için olumsuz oy kullanmaması, yani kararı veto etmemesi gerekir. Hangi tarafın barışı bozduğu, hangi tarafın ilk saldırıyı başlattığını belirleme konusu çok açık olmadığından, olayların tarihi ve sosyal geçmişi de göz önüne alındığında tespitler daha da karmaşık bir hal alabilmektedir. Araştırma veya soruşturma komisyonlarının hazırlamış oldukları raporların her zaman doğruluk ve güvenilirlik açısından tatminkâr olduğunu söylemek güçtür.

Ayrıca, daimi üyeler arasındaki politik ve ekonomik menfaat çatışmaları nedeniyle Güvenlik Konseyi'nden yaptırım yönünde müşterek bir karar alınması kolay görülmemektedir. Teşkilatın kurulmasının üzerinden henüz 5 yıl geçmiş olmasına rağmen, Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye fiili saldırısı Güvenlik Konseyi'nin üzerine düşen görevi yapamaz hale geldiğini gözler önüne serdi. Bunun üzerine; daimi üyelerin herhangi birinin vetosu nedeniyle Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konusunda üzerine düşen görevi yerine getirememesi durumunda Genel Kurul'un devreye girmesine imkân veren 1950 tarihli 377 sayılı karar (uniting for peace) alınarak, konuya çözüm getirilmeye çalışılmıştır.

BM Antlaşması'nda, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir durum üzerine Güvenlik Konseyi'nin Bölüm-VII, m.41/42 kapsamında alacağı zorlayıcı önlemlerin üye devletler için bağlayıcı olacağı belirtilmiştir. Madde-43; tüm üyelerin Güvenlik Konseyi'ne gerekli yardım ve kolaylığı sunma yükümlülüğü altında olduklarını ifade etmektedir. BM teşkilatının kuruluşunda üyelerin kolektif güvenlik ihtiyacı Güvenlik Konseyi kararlarının bağlayıcı ve zorlayıcı olma özelliğine dayanmaktaydı. Buna göre, mütecevize karşı sadece mağdur devlet değil tüm üyeler müştereken harekete geçmeyi taahhüt etmektedirler. Asıl caydırıcı etki de bu dayanışmadan kaynaklanmaktadır. Örgüte üye devletler uyuşmazlıklarda kuvvet kullanmaktan vazgeçerek bu haklarını BM teşkilatına devretmişlerdir. Konsey Bölüm-VII kapsamında, barışın bozulduğunu veya bir üyenin saldırıya uğradığını tespit etmeyi müteakip saldırgana karşı, tüm üyeleri de bağlayıcı mahiyette gerekli önlemlere karar verecektir. Teşkilatın kuruluş aşamasında, bu maksatla Güvenlik Konseyi emrinde kullanılacak bir BM Ordusu ve onu sevk ve idare edecek bir askeri karargâhın teşkili öngörülmekteydi. ABD bu orduya 40.000 kişilik bir Kara-Hava-Deniz kuvvetini tahsis hazır olduğunu bildirdi. Ancak Sovyetler Birliği, bu oluşumun kendisine karşı kullanılabileceği kuşku ve endişesi nedeniyle BM Ordusu'nun kuruluşu ve Askeri Komitenin teşkili çalışması tamamlanmadan sonlandırıldı (Göktepe, 2017:54).

Üyeler arasındaki uyuşmazlıklar nedeniyle karar alma gücünün bir tarafa bırakılrsa da, Güvenlik Konseyi'nin emrinde derhal kullanılabileceği ve tüm BM'yi temsil eden bir ordunun olmaması teşkilatın yaptırım ve caydırıcılık gücünü azaltmıştır. Artık Konsey'in Bölüm-VII kapsamında kuvvet kullanma imkânı, yapılacak çağrı üzerine üyelerin oluşturulacak kuvvete birlik tahsisi veya lojistik destek sağlaması gibi daha karmaşık ve uzun bir sürecin tamamlanma zorunluluğuna bağlı bırakılmıştı. Hiç şüphesiz bu harekâtın sevk ve idaresini BM adına yürütecek güçlü bir devletin gönüllü liderliği üstlenmesinin haricinde, harekâtın mali yükünün paylaşımı ise ayrı bir problem sahasını oluşturmaktadır. BM örgütü tarafından silahlı kuvvet kullanımını içeren çok az sayıda karar olması Güvenlik Konseyi'nin bu yetkiyi kullanmasındaki zorluğu ortaya koymaktadır.

Bu zorluklara rağmen 2005 yılında yapılan, BM Devlet ve hükümet başkanları Genel Kurul toplantısında, BM Anlaşması'nın her türlü tehdidi önleyecek yeterlilikte olduğu, uluslararası barış ve güvenliğin korunması yönünde Güvenlik Konseyi'nin gerekli zorlayıcı tedbirleri alma yetkisine sahip olduğu vurgulanmıştır. Esasında teşkilatın güçlü olmasını sağlayan en önemli faktör, sözleşme metninde yer alan ana ilkelerin yeterliliğinin yanı sıra, Güvenlik Konseyi üyelerinin ve oluşturulacak askeri kuvvete birlik tahsis eden devletlerin politik kararlılığıdır (Wood, t.y:354).

## 5. Meşru müdafaa



Meşru müdafaa bir kuvvet kullanımı olmayıp, hayatta kalabilmek veya varlığını sürdürebilmek için her varlığın kendisine yönelen saldırıyı defetmeye yönelik fiziksel bir reaksiyondur. Tüm canlılar için doğal ve içgüdüsel yapılan bu davranış biçimi hiç şüphesiz ülkesel bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumak isteyen devletler için de geçerli bir haktır. Bu nedenle, kuvvet kullanımını yasaklayan teamül hukuku kuralları ve uluslararası hukuk kuralları içinde meşru müdafaa her zaman istisnai konumunu korumuştur.

Meşru müdafaa, BM antlaşması Madde 51’de düzenlenmektedir. Maddeye göre; “Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hanel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyin işbu Şart gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.” BM Şartında açıkça görüleceği üzere meşru savunma hakkından söz edebilmek için şu üç şartın varlığı özellikle vurgulanmaktadır. İlk olarak, meşru savunma hakkı doğal bir haktır. Yani, bir başka makam, sözleşme yahut bir teşkilat tarafından devletlere tanınmış bir hak değildir. İkinci olarak, meşru savunma hakkının doğması için silahlı bir saldırının fiilen vuku bulması gerekir. Bir başka ifadeyle, anlaşmaya göre silahlı bir saldırı durumu olmaması halinde kuvvet kullanımı meşru olarak kabul edilmemektedir. Silahlı saldırı kavramının yorumlanmasında karşılaşılabilecek tereddütlerin önlenmesi açısından BM Genel Kurulu’nun 1974 tarihli kararının yol gösterici olduğunu tekrar vurgulamak gerekir. Hiç şüphesiz saldırı kavramının bu kararda sayılanlarla sınırlı kabul edilmesi mümkün değildir. Devlet dışı aktörlerden, terör örgütlerinden yönelen saldırılar, günümüzde teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yeni saldırı türlerinin de (siber saldırılar gibi) bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir. Üçüncü olarak, devletler meşru savunma hakkını bireysel olarak kullanabileceği gibi diğer devletlerle birlikte ortak olarak da kullanabilirler. Kolektif savunma için devletler barış zamanında NATO benzeri ittifaklar oluşturabileceği gibi, saldırı altında yapılacak yardım çağrısına cevap veren diğer devletlerce de bu hakkın müştereken kullanımı mümkündür.

Meşru müdafaa kavramı içinde ele alınması gereken bir diğer faktör orantılılık prensibidir. Buna göre savunma için kullanılan güç amaca uygun olmalı, saldırıyı engelleme ve defetme için gereken miktarda olmalıdır. Ayrıca, meşru müdafaa hakkı bir cezalandırma aracı olarak kullanılmamalıdır. Madde-51’de yer aldığı üzere, meşru savunma için hedef devletin aldığı önlemler Güvenlik Konseyi’nin durumu ele alıp müdahil olmasına kadar olan süre için geçerli olup, taraflar daha sonra Güvenlik Konseyi’nce alınan kararlara uygun hareket etmekle mükellef olacaklardır. Yani, meşru müdafaa hakkı zaman yönünden sınırlandırılmış olup, saldırı üzerine başlayan bu hak BM kolektif güvenlik kapsamında konuyu ele aldığına sona erecektir.

### **5.1 Meşru müdafaa kavramının türevleri: Önleyici Meşru Müdafaa (Preventive Self Defence) ve Önalcı Meşru Müdafaa (Pre-emptive Self Defence)**

BM antlaşması, uluslararası örf-adet hukukuna paralel olarak meşru müdafaa hakkını devletler için doğal bir hak olarak kabul etmektedir. Madde-51 sadece, henüz olmuş yahut halen devam eden bir saldırıya karşılık olan meşru müdafaa eylemine müsaade etmektedir. BM Antlaşması madde-51’de yer alan meşru müdafaa açıklamasının lafzi yorumu, ileriye yönelik meşru müdafaa (Pre-emptive/Preventive Self Defence) kavramlarını içermediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu nedenle, BM Şartında belirtilen sınırlı bir meşru müdafaa hakkının günümüz koşullarına göre yetersiz kaldığı görüşü pek çok çevrelerce ileri sürülmektedir. Bush yönetiminin 2002 yılında yayınladığı ulusal güvenlik stratejisinde yer alan “önleyici meşru müdafaa” kavramı da böyle bir düşünceyi yansıtmaktadır.

Beklentiye dayalı meşru müdafaa ise, saldırının henüz gerçekleşmediği ancak tahmin edilen bir durumu öngörmektedir. Soğuk Savaş süresince Sovyetler ve Doğu Bloku, meşru müdafaa hakkının sadece bir saldırı olayı gerçekleştiikten haklılık kazanacağını ve hukuka uygun hale geleceği görüşünü ileri sürüyordu.

ABD ve Batı Bloku ise “Caroline” olayı yaklaşımını benimseyerek yakın bir saldırı beklentisi durumunda da meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımının kabul edilebileceği görüşünü benimsiyordu. Ancak, Soğuk Savaş sonrasında devletler arasında yakın bir saldırıya karşı, ileriye yönelik meşru müdafaa düşüncesinin kabulünde genel bir anlayış birliği olduğu görülmektedir (Wood, t.y:357).

Önleyici veya ön alıcı meşru müdafaa düşüncesi temellerini 1837 yılında yaşanan Caroline olayından almaktadır. Buna göre, bir saldırının gerçekleşmek üzere olduğu algısı, onun yakın olmasını zorunlu kılar. Caroline kriterlerine göre; meşru müdafaa gerekli ve anında olmalı, uğranılan saldırı çok yoğun ve ezici olmalı, kuvvet kullanarak karşı koymaktan başka hiçbir seçenek ve yönleme imkân vermemeli, müzakereye yahut düşünüp taşınmaya fırsat bırakmayacak bir durum söz konusu olmalıdır. Uygulamalar, ancak kesin ve yakın bir silahlı saldırı beklentisine karşı tepki durumunda, meşru müdafaa yasallık kazanacağını ortaya koymaktadır. Böyle bir ön alıcı saldırının meşruluğu ancak, önlemeyi amaçladığı tehdidin kesin ve yakın olmasına bağlıdır. Bu ise yakın, kesin ve ciddi bir silahlı saldırının varlığını gösterecek kanıtların varlığını gerektirir. Aksi takdirde, meşru müdafaa hakkının kötüye kullanılma ihtimalini ortaya çıkaracağı gibi, telafisi güç sonuçlara neden olacak hata olasılıklarını da artıracaktır. Kriterler içinde yer alan “pek yakın ve kesin olma” kavramlarının pratikte uygulanması her zaman tartışmalara yol açmıştır. Pek yakın olma kriterinin tespitinde, kuvvet kullanımında herhangi bir gecikme devletin kendini savunma veya saldırıyı önleme güçsüzlüğüne neden olup olmayacağı hususu göz önünde bulundurulmalıdır. Yakın bir saldırının değerlendirilmesinde ise saldırının ağırlığı, kitlesel imha yeteneği, saldırganın kapasitesi, saldırının özelliği örneğin, hiçbir uyarı olmaksızın gerçekleşen bir saldırı tipi gibi faktörler referans teşkil eder (Lubell, 2015:708).

Bu durum, potansiyel bir düşmanca tehlike ile karşı karşıya kalındığında, hareketsiz beklemenin riskleri dikkate alındığında, şimdi savaşmanın daha avantajlı olacağı, en azından daha olumsuz şartlar altında savaşmak zorunda kalınmayacağı düşüncesine dayanır (Levy, 2008:24). Önleyici/Önalıcı (prevention/pre-emption) kavramlarının her ikisi de “şu an daha sonradan daha iyidir” mantığına dayanmaktadır. Ancak onlar değişik durumları göz önünde bulundurarak farklı tehditlere, farklı zamanlarda ve farklı stratejik tepkiler olarak ortaya çıkmıştır. Ön alıcı (Pre-emption) darbe, yakın bir düşman saldırı tahmini üzerine derhal vurmayı öngörerek, ilk vuruşun avantajını güvence altına almayı amaçlar. Önleyici (Prevention) saldırı ise yakın bir tehlikeden ziyade, gelecekteki bir tehdide cevaptır. Önleyici saldırı hasım güç değişimi ve onun sonuçlarından duyulan endişe, üstün askeri pozisyonun kötüleşmesi yahut daha sonra uygun olmayan koşullarda savaş zorunluluğunu önlemek gibi tehlikeleri karşılamaktadır. Buradaki amaç, gelecekteki güç değişimini fırsat varken aksatmak ve durdurmaktır (Evera, 1999:76).

Şayet önleyicilik motivasyonu saldırı için yeterli bir koşul olarak görülür ise, pek çok savaş için muhtemel bir tehlikenin önlenmesi amacıyla başlatıldığı gerekçesini meşru kabul etmememiz gerekecektir. Taylor’a göre, 1848-1918 döneminde yaşanan her süper güç savaşı “preventive war” olarak başlamıştır (Taylor, 1954:166).

Ön alıcı (pre-emption) saldırı, önleyici kuvvet kullanmaktan daha kolay meşrulaştırılabilir, çünkü yakın bir tehdit alternatif stratejik tepki seçeneklerine engel teşkil eder. Önleyici eylemi yapanlar genellikle ilk saldırıyı başlatırlar, karşı tarafı provoke ederek onu savaşa teşvik ederler ancak, savunan gibi görünerek iç politika ve diplomaside avantajı korurlar (Lebow, 1981:264).

Uluslararası ilişkilerde klasik anlayış, kuvvet kullanımının milletlerarası toplumun sükûti olan devletler arasında gerçekleşeceği varsayımına dayanmaktadır. Ancak günümüzde bu durum hem farklılaşmış hem de daha karmaşık bir hal almıştır. Bir başka devlet ülkesinden yönelen terör gruplarının saldırılarına karşı tepki verme de kuvvet kullanma yasağının istisnası olan ve örf ve adet hukukunun bir parçası olan meşru müdafaa hükümlerine dayanmaktadır. Ancak burada, düşmanca saldırı doğrudan bir başka devlet tarafından gerçekleştirilmediğinden o ülkeye karşı kuvvet kullanmadan önce diğer barışçı ve diplomatik yolların denenmesi gerekir. Çünkü saldırı eylemini gerçekleştiren gruplar/terör unsurları ev

sahibi ülkenin zayıflığı veya askeri yetersizliklerinden istifade ediyor olabilirler. Ayrıca kuvvete başvurulması zorunlu olduğu hallerde, orantılılık prensibi dikkate alınmalıdır. Yani, savunma için kullanılacak güç amaca uygun olmalı, saldırıyı engelleme ve defetme için gerekli olandan daha fazla olmamalıdır. Bir diğer faktör ise; devlet dışı aktörlerce saldırıya uğrayan ülkenin güvenlik menfaatleri ile toprakları terörist gruplarca kullanılan devletin güvenliği arasında bir denge olmalıdır. Aksi takdirde, ev sahibi ülkenin bu saldırıya karşı ülke bütünlüğünün tehdit edilmesi nedeniyle BM antlaşması madde.51 kapsamında meşru müdafaa hakkı doğacaktır (Trapp, 2007:141-156).

Gerek önceden davranma doktrini (önleyici/ön alıcı meşru müdafaa) gereği kuvvet kullanma gerekse devlet dışı aktörlerin saldırılarına yönelik kuvvet kullanımı konusunda ABD ve İsrail'in uygulamaları dikkat çekicidir. 1981 yılında İsrail, Irak'taki Osirak nükleer santraline yaptığı saldırının ülkesine karşı kullanılmak üzere geliştirilmekte olan bir nükleer bombayı yok etmeye yönelik bir meşru müdafaa eylemi olduğunu iddia etmişti. Ancak BM Güvenlik Konseyi 487 sayılı kararıyla; İsrail'in bu saldırısının uluslararası hukukun ve BM Antlaşması'nın ihlali niteliğinde olduğunu vurgulayarak saldırıyı şiddetle kınadı. İsrail'in barışçı yolları denemeden bu saldırıya yönelmesinin kabul edilemez olduğu açıklandı. Ayrıca İsrail, bu saldırıyı haklı kılacak ve iddialarını destekleyecek herhangi bir kanıt da ileri sürememiştir.

İsrail benzer şekilde, Güney Lübnan'da bulunan Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) kamplarına yönelik olarak 1978 ve 1982 yıllarında askeri işgal harekâtı gerçekleştirmiştir. İsrail bu operasyonlarda sadece FKÖ kamplarını değil, bölgedeki sivil halkın istifade ettiği okul, hastane, elektrik trafoları, yol ve köprüleri de imha etmiş, binlerce sivilin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. İsrail bu eylemlerini uluslararası hukukun kendisine tanıdığı meşru müdafaa hakkının kullanılması olarak açıklamış ise de aşırı ve orantısız güç kullanımından dolayı uluslararası toplum tarafından defalarca kınanmıştır.

Ekim 1985 tarihinde İsrail, FKÖ'nün Tunus'ta bulunan karargâhını bombalamış, 68 kişi bu saldırıda öldürülmüştür. İsrail bu saldırıyı FKÖ'nün Kıbrıs'ta 3 vatandaşını öldürmesine misilleme olarak yaptığını, İsrail hedeflerine karşı yapılan bu terör eylemlerine karşı meşru müdafaa hakkının doğduğunu, örgütün bu eylemlerine bilerek göz yuman Tunus'un da sorumlu olduğunu iddia etmişti. Ancak BM Güvenlik Konseyi 537 sayılı kararı ile İsrail'in bu eylemini Antlaşma'da yer alan kuvvet kullanımı yasağının ihlali olarak görmüş ve şiddetle kınamıştır.

1998 yılında Etiyopya ve Kenya'daki elçiliklere yapılan terörist saldırıları müteakip ABD, Afganistan ve Sudan'daki terör kamplarına yaptığı saldırıları meşru müdafaa hakkının kullanımı olarak açıklamıştır. ABD bu saldırıların Sudan hükümeti ve Taliban rejiminin ülkelerindeki terörist faaliyetlerin durdurulması için ikna edilmesini amaçladığını ileri sürmüştür. Ancak uluslararası toplum ABD'yi, Sudan'a yapılan harekâta yeterli kanıt olmadığından dolayı kınamıştır. ABD'nin kimyasal silah fabrikası olduğunu iddia ettiği ve 300'e yakın insanın öldürüldüğü bu hava saldırısında, hedeflerden birinin oyuncak fabrikası diğerinin ise ilaç fabrikası olduğu anlaşılmıştır.

11 Eylül saldırılarını müteakip ABD, 7 Ekim 2001 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektupta; El-Kaide örgütüne Taliban yönetimince eğitim kampları ve askeri tesisler sağlandığı, ABD'nin meşru müdafaa hakkının gereği olarak Afganistan'da önleyici ve caydırıcı saldırıların gerçekleştirildiği bilgisini vermiştir. Güvenlik Konseyi almış olduğu 1368 sayılı kararı ile ABD'nin pozisyonunu uygun görerek, 11 Eylül saldırılarına karşı meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımı hakkını vurgulamıştır. Uluslararası toplumun 11 Eylül saldırılarından sonra devlet dışı gruplar ile onlara yardım ve destek sağlayan devletlere karşı meşru müdafaa hakkına dayanarak savunma amaçlı kuvvet kullanımına hoşgörüyü yaklaştığı görülmektedir.

2002 yılı süresince Rusya Federasyonu, Gürcistan topraklarında Çeçen ve diğer terör üslerine yönelik meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımı hakkını saklı tuttuğunu açıklamıştır. Rusya Federasyonu daha sonra 2008 yılında, Gürcistan'a karşı Güney Osetya nedeniyle çıkan savaşı meşru müdafaa hakkının kullanımı olarak gerekçelendirmiştir.

2003 Irak işgalinden önce gerek ABD gerekse İngiltere, Saddam Hüseyin rejiminin elinde kitle imha silahları olduğu ve bunun kendi halkı ve komşuları için tehdit oluşturduğu iddiasını tekrarlamışlardı. ABD, Saddam rejimine karşı yapılacak bir askeri harekâtla bu tehditlerin bertaraf edileceğini ve Irak halkının özgürleşeceğini ileri sürüyordu. İngiltere Başbakanı Tony Blair benzer açıklamalarda bulunarak, Saddam'ın kitle imha silahlarını üretmeye devam ettiğinin şüphe götürmez bir gerçek olduğunu söylüyordu. Ancak Irak'ın ABD ve koalisyon kuvvetlerince işgali ve bir milyona yakın insanın ölümünden sonra bu iddiaların hiçbirinin doğru olmadığı anlaşılmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, Senato Komitesine yaptığı açıklamada bu iddiaların tamamen yanlış istihbarata dayandığını itiraf etmek zorunda kalmıştı.

Örneklerde görüleceği üzere, ileriye dönük meşru müdafaa hakkının kullanımı yasal şartların oluşmaması, zorunluluk ve orantılılık ilkelerine riayet edilmemesi nedeniyle kolaylıkla keyfi uygulamalara ve cezalandırmalara dönüşebilmektedir. Bu durum yaşanan insani trajedilerin yanı sıra bölgesel istikrarsızlıklara neden olmakta, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eder bir hale dönüşebilmektedir.

## 6. Sonuç

Devletlerin hak ve menfaatlerini kuvvet yoluyla koruma gayretleri savaşımlara neden olmakta, teknolojik gelişmeye paralel olarak bu savaşlarda kullanılan silahların yıkıcı etkileri çevre ve insanlık için telafisi mümkün olmayan zararlar ortaya çıkarmaktadır. Devletlerin haklarını savaş yoluyla bizzat kendilerince elde etmesi değil, uluslararası toplumca benimsenen hukuk kuralları ve örgütler vasıtasıyla adil bir şekilde güvence altına alınması düşüncesi uzun bir geçmişe sahiptir. İnsanlık savaşları ortadan kaldırma yönünde hep ileriye doğru bir çaba içerisinde olmuş ise de, bunda başarılı olunduğunu söylemek zordur. Son büyük savaştan sonra kurulan BM teşkilatı, kuruluş antlaşmasında öngörülen ilkeler doğrultusunda uyum ve iş birliği içinde çalışabilseydi, kuvvet kullanımının önlenmesi konusunda dünya çok daha güvenli bir yer olabilirdi. Ancak mevcut uluslararası yapı ve rekabet ortamı buna imkân vermediğinden bu gaye hoş bir ütopya olarak kalmıştır.

Uppsala Conflict Data Program (UCDP) verilerine göre 1946 yılından günümüze dünyamızda savaşımsız geçen tek bir yıl bile olmamıştır (UCDP, 2020). UCDP verilerine göre 1946-2020 döneminde savaş ve çatışmanın en az yaşandığı 1955 yılında toplam sayı 13 iken, 2020 yılında bu rakam 55'in üzerindedir. Bu veriler bize uluslararası kuralların ve yasakların tek başına devletlerin kuvvet kullanmasına engel olamayacağını somut bir biçimde göstermektedir.

İnsana özgü bir davranış biçimi olarak sorunların çözümünde kuvvete başvurma eğilimi, karar vericilerin değerlendirmesine paralel bir biçimde devletlerarası ilişkilerde de geçerliliğini sürdüren bir özelliktir. Tarihî süreç içinde devletlerin kuvvete başvurma eğilimleri teamüllerle, antlaşmalarla, uluslararası kurullarla sınırlandırılmaya çalışılmış olsa da tamamen sonlandırılması mümkün olmamıştır.

Devletler arasında iş birliği ve yardımlaşma olduğu kadar, rekabet ve güç mücadelesinin de var olduğu ve bu mücadelenin çatışmaya dönüşmesinin karar vericilerin politik değerlendirmelerine bağlı olduğu bilinmektedir. Yönetim şekillerinin de devletlerin savaşa başvurma konusunda önemli bir faktör olduğunun altını çizmek gerekiyor. Devletler güç kullanımına yönelik bir karar alırken, daha önceden kendi iradeleri ile kabul ettikleri taahhütlerine, antlaşmalara aykırı davranarak uluslararası kurallara ters düşmek istemezler. Bu durum onların uluslararası toplumda yalnız kalması veya yaptırımlara maruz kalma olasılığını gündeme getirebilir. Uluslararası ilişkileri belirleyen kuralların tamamen göz ardı edilmesi mümkün olmadığından verilecek kararların bir şekilde meşruluğunun sağlanması ve uluslararası toplum tarafından kabul görmesi önemlidir.

Mevcut uluslararası sistem içerisinde güçlü devletlerin (ABD, Rusya, Çin, İngiltere, Fransa gibi) yahut arkasında böyle bir desteğe sahip ülkelerin (İsrail, Suudi Arabistan gibi) kuvvet kullanma konusunda daha fütursuzca davrandıklarına tanık olmaktadır. Esasında bir devletin silahlı güç kullanması için meşru gerekçe oluşturulması hukuki bir konu olmaktan ziyade politik bir meseledir. Devlet yöneticileri stratejik

menfaatlerine uygun olarak güç kullanma seçeneğine karar verdikten sonra uluslararası toplumu ikna edecek hukuki gerekçelerin yaratılmasına yönelmektedirler.

Hukuk kuralları dinamik olup toplumsal gelişmeye, zamanın ihtiyaçlarına paralel olarak değişimleri, zamanın ihtiyaçlarına göre yorumlanmaları doğaldır. Uluslararası toplumun geldiği bu noktada, kuvvet kullanımını düzenleyen mevcut normların özüne aykırı olmayacak şekilde yorumlanması da bir gerekliliktir. Bir hukuk normunun ayakta tutulmasının yegâne yöntemi budur, aksi takdirde o norm fiilen yürürlükten kalkmış sayılır. İşte böyle bir durumda ihtiyaç duyulan meşruiyet dayanağının, BM antlaşması ve uluslararası hukuk kurallarının kuvvete başvurma yasağının yegâne istisnası olan “meşru müdafaa” kavramı üzerinden geliştirilen doktrin ve stratejilerde arandığını görüyoruz. Önleyici ve ön alıcı (preventive, pre-emptive) meşru müdafaa doktrinleri de ortaya koydukları makul gerekçelerle böyle bir ihtiyacı karşılamaktadır. Ancak bu kavramların uygulamasının mevcut yapı ile çatışmadan ziyade onunla uyum ve bütünlük içinde olması zorunludur.

Şu husus kesindir ki, mevcut uluslararası sistem iki istisna haricinde (Güvenlik Konseyi kararı ve meşru müdafaa hali) kuvvet kullanımını mutlak olarak yasaklamaktadır. Kuvvet kullanımı istisnaları sınırsız bir hak olmayıp, riayet edilmesi gerekli yöntem ve esaslar yukarıda açıklanmıştır.

Bu düşünceden dolayı, meşru müdafaa kapsamında yapılan her kuvvet kullanımı eyleminde Güvenlik Konseyi’nin devreye girmesi, uygulamanın uluslararası hukuka uygun olup olmadığının denetimini gerçekleştirmesi gerekmektedir. Böyle bir süreç tamamlanmadan yapılan kuvvet kullanımlarının meşruluğu daima tartışmalı kalacaktır. Ancak Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin veto ayrıcalıkları nedeniyle Konsey’in bu konularda etkin olarak görev yapabildiğini söylemek zordur. Böylece günümüzde yaşanan yanlış uygulamalar oldubittiye getirilmektedir. Bu ise uluslararası toplumun kabul ettiği kurallara saygıyı ve BM’ye olan güvenilirliği zedelemektedir.

Bu günkü uluslararası sistem, devletlerarası ilişkilerde kuvvet kullanmayı ve hatta kuvvet kullanımı tehdidinde bulunmayı yasaklamaktadır. Bunun yegâne istisnalarından biri olan meşru müdafaa durumunda kuvvet kullanılması doğal bir hak olarak kabul edilmektedir. Ancak bu hakkın farklı yorumlanmasıyla genişletilmesi uluslararası barış açısından pek çok riskleri de beraberinde getirmektedir. Kuvvet kullanımına dair hatalı uygulamalar hukuken kabul edilen meşru müdafaa hakkının kullanımından ziyade, meşru bir hakkın farklı yorumlanarak kötüye kullanımına örnek teşkil eden eylemler haline dönüşmektedir. Mevcut uluslararası sistemin kabul edilen ilkeler doğrultusunda işleyişinin en önemli güvencesi olan BM örgütünü devre dışı bırakan bu tip keyfi uygulamalar konusunda duyulan endişeler son derece haklıdır. Bu tip doktrinler güçlü devletlerin emperyalist politikalarını gerçekleştirmeye hizmet etmesinin yanı sıra uluslararası barış ve güvenliğe yönelik en büyük tehdidi oluşturmaktadır.

*Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.*

*Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.*

*Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.*

## Kaynakça

Ackermann, A. (1999). *Making peace prevail: preventing violent conflict in Macedonia*. Syracuse University Press.

Bercovitch, J. ve Jackson, R. (2009). *Conflict resolution in the 21 century*. The University of Michigan Press.

*Birleşmiş Milletler anlaşması doğrultusunda devletler arasında dostça ilişkiler ve iş birliği konularında uluslararası hukuk ilkeleri bildirgesi*. (1970). Erişim tarihi: 19.01.2022, [https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktarafliisoz/bm/bm\\_17.pdf](https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktarafliisoz/bm/bm_17.pdf)

- Bozkurt, E. (2012). *Devletler Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Brown, M. E., Cote, O. R., Sean, M. L., Steven E., Miller, S.E. (Ed.). (1998). *Theories of war and peace*. London: The MIT press.
- Clausewitz, C. (1975). *Savaş Üzerine*. İstanbul: May Yayınları.
- Declaration on principles of international law concerning friendly relations and cooperation among states*. Erişim tarihi: 03.03.2022, <https://www.un.org/ruleoflaw/files/3dda1f104.pdf>
- Evera, S. V. (1999). *Causes of war: power and the roots of international conflict*. Cornell University Press.
- Göktepe, O. (2017). *United nations peacekeeping operations: Lebanon case*. Cinius Yayınları.
- Gündüz, A. (2000). *Milletlerarası hukuk temel belgeler örnek kararlar*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Heselhaus, S. (t.y.) *International law and the use of force*. *International law and institution*. Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS). Erişim tarihi: 08.03.2022, <https://www.eolss.net/sample-chapters/c14/E1-36-01-02.pdf>
- Lebow, R. N. (1981). *Between peace and war: the nature of international crisis*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Levy, J. S. (2008). Preventive war and democratic politics. *International Studies Quarterly* Vol.52, issue:1, Chicago.
- Luard, E. (1968). *Conflict and peace in the modern international system*. Boston: Little Brown and Company.
- Lubell, N. (2015). *The problem of imminence in an uncertain World*. The oxford handbook of the use of force in international law. M. Weller (Ed.), Oxford University Press.
- Morgenthau, H. (1978). *Politics among nations: The Struggle For Power and Peace, (5.th ed.)*. New York: Knopf.
- Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005*. Erişim tarihi: 22.11.2021, [https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A\\_RES\\_60\\_1.pdf](https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf)
- Seybolt, T.B. ve Aronson, J.D. (Ed). (2013). *Counting civilian casualties: an introduction to recording and estimating non military deaths in conflict*. Oxford University Press.
- Taylor, A.J.P. (1954). *The struggle for mastery in Europe, 1848-1918*. Oxford: Clarendon Press.
- The use of non-violent coercion: a study in legality under article 2(4) of the charter of the United Nations. *University of Pennsylvania Law Review*, Apr. 1974, Vol:122, No:4. s.995-997.
- Trapp, K.N. (2007). Back to basics; necessity, proportionality and the right of self defence against non-state terrorist actors. *The international and comparative law quarterly*. Vol.56, No:1, Cambridge University Press.
- UN General Assembly, 14 December 1974, A/RES/3314 (XXIX), Article-3*. Erişim tarihi: 22.03.2022, <https://legal.un.org/avl/ha/da/da.html>
- Uppsala Conflict Data Program (UCDP)*. Erişim tarihi: 20.12.2021, <https://ucdp.uu.se/>
- Waldock, H.M. (1982). *The regulation of the use of force by individual states in international law*. Paris: Recueil Sirey
- Waltz, K.N. (2001). *Man, the state and war, a theoretical analysis*. New York: Columbia University Press.

Wood, M. (t.y.) *International law and the use of force: what happens in practice*. Erişim tarihi: 26.01.2022, [https://legal.un.org/avl/pdf/ls/Wood\\_article.pdf](https://legal.un.org/avl/pdf/ls/Wood_article.pdf)